



Hafıza, Tatlar ve Sesler. İki Yazar, İki Şehir: İstanbul ve Selanik*

Memory, Tastes and Sounds. Two Authors, Two Cities: Istanbul and Thessaloniki

Aslı ÇETE¹ 



*Bu makale 18-20 Eylül 2019 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi, Limoges Üniversitesi ve Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği tarafından düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulan metnin genişletilmiş ve düzeltilmiş halidir.

¹Res. Assist. Dr., Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Western Languages and Literatures, Contemporary Greek Language and Literature, Istanbul, Turkey

ORCID: A.Ç. 0000-0002-9677-6502

Corresponding author:

Aslı ÇETE,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş
Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-mail: asli.cete@istanbul.edu.tr

Submitted: 23.09.2019

Revision Requested: 03.10.2019

Last Revision Received: 03.10.2019

Accepted: 04.10.2019

Citation: Cete, A. (2020). Hafıza, tatlar ve sesler. İki yazar, iki şehir: İstanbul ve Selanik. *Litera*, 30(1), 245-266.

<https://doi.org/10.26650/LITERA2019-0059>

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari ve kültürel açıdan iki önemli merkezi konumunda bulunan İstanbul ve Selanik şehirleri, hızla esen ulusçuluk rüzgarı sonucu kendilerini iki ayrı ulusal devletin içinde bulmuşlardır. Ancak İmparatorluk zamanından kalan çok dilli ve çok kültürlü yapılarını bir anda kaybetmemişlerdir. Bu çalışmanın inceleme konusunu Mario Vitti'nin *Doğduğum Şehir. İstanbul 1926-1946* (2010) ve Giorgos Ioannou'nun *Yegâne Miras* (1974) adlı anı-öykü kitapları oluşturmaktadır. Aşağı yukarı II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelen bu anıların, Vitti'de ve Ioannou'da bıraktıkları izler farklıdır. Bir yanda henüz kurulmuş ulusal bir devlet olarak hızla homojen hale gelmeye çalışan Türkiye (İstanbul), diğer yanda İtalya, Almanya ve Bulgaristan'ın üçlü işgali ile mücadele halinde olan Yunanistan (Selanik) vardır. Bu bağlamda yazarların bu iki mekân üzerine hatırladıkları/unuttukları ya da özlendikleri şeyler farklıdır. Bu çalışmada biri İstanbul'da, diğeri Selanik'te doğup ilk gençlik yıllarını bu mekânlarda geçirmiş olan bu iki yazarın sözü geçen şehirler üzerine kaleme aldıkları anı-öykü kitaplarında neleri hatırlayıp neleri unuttukları, bir mekân olarak İstanbul ve Selanik'in bu anılarda nasıl belirdiği ve sıla özleminin (nostos/nostalgia) bu yazarların hafızalarında bir rol oynayıp oynamadığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mario Vitti, Giorgos Ioannou, hafıza, nostalgia, II. Dünya Savaşı

ABSTRACT

The cities of Istanbul and Thessaloniki, two important commercial and cultural centers of the Ottoman Empire, found themselves within two national states as a result of the rapidly blowing winds of nationalism. However, they did not all of a sudden lose their multilingual and multicultural structures inherited from the imperial time. The subject of this study is a critique of two memoirs titled *The City where I was Born. Istanbul 1926-1946 (Istanbul nella memoria 1926-1946)* written by Mario Vitti in 2010 and *The Sole Legacy (Η Μόνη Κληρονομιά)* written by Giorgos Ioannou in 1974. These memoirs which approximately coincide with the years of the Second World War left different traces in Vitti and Ioannou. On the one hand, there was Turkey (Istanbul) which was trying to become rapidly homogenized as a newly-established national state, and on the other hand there was Greece (Thessaloniki) which was struggling with the trilateral occupation of Italy, Germany and Bulgaria. In this context, what the authors remember/forget or long for about these two places is different. This study provides an insight into what these two authors — one born and brought up in



Istanbul and the other in Thessaloniki — remember and forget in the memoirs and stories they wrote about the aforementioned cities. This study discusses the way Istanbul and Thessaloniki appeared as places in these memories. Furthermore, this study examines whether homesickness (nostos/nostalgia) played a role in the memory of these authors.

Keywords: Mario Vitti, Yorgos Ioannu, memory, nostalgia, World War II

EXTENDED ABSTRACT

As a result of the rapidly blowing winds of nationalism, the cities of Istanbul and Thessaloniki, two important commercial and cultural centers of the Ottoman Empire, found themselves within two national states, which had declared themselves separate and officially “other”. However, these cities did not suddenly lose their multilingual and multicultural structures inherited from the imperial time. The subject of this study is a critique of the memoirs titled *The City where I was Born. Istanbul 1926-1946 (Istanbul nella memoria 1926-1946)* written by Mario Vitti in 2010 and *The Sole Legacy (H Móνη Κληρονομιά)* written by Giorgos Ioannou in 1974. These memories which took place approximately with the years of the Second World War left different traces on Vitti and Ioannou. On the one hand, there was Turkey which was trying to become rapidly homogenized as a newly-established national state, and on the other hand there was Greece which was struggling with the trilateral occupation of Italy, Germany and Bulgaria. In this context, what the authors remember/forget or long for about these two places is different. This study is an investigation of what these two authors — one born and brought up in Istanbul and the other in Thessaloniki — remember and forget in the memoirs and stories which they wrote about the aforementioned cities. An attempt was made to answer the following questions:

- a) How do Istanbul and Thessaloniki come to life in the memories of these two authors, who describe more or less the same period?
- b) Does the act of remembering parallel social and political events?
- c) Which social events of the period are remembered and which are “forgotten” in the works?
- d) How do the authors define their own identities, or at least have a sense of belonging?
- e) Can any homesickness be mentioned in the works of these authors, both of whom left the cities where they were born and raised?

Researchers such as Halbwachs and Roediger have argued that individuals remember with the help of social, political and cultural processes. Vitti and Ioannou also remember,

even their most personal memories, in the context of the social and political events of the period they narrate. Born in 1926 on Büyükkada to a Greek mother and an Italian father, who was one of the Istanbul Levantines, Vitti's childhood and early teenage years were spent on Beyoğlu Tomtom Kaptan Street. The book titled *Istanbul nella memoria 1926–1946*, in which he describes Pera of that time, is important in terms of the time period it refers to. The period between the years 1926 and 1946 was a period when the Republic of Turkey defined its national identity and historical narrative and took its first steps as a national government with laws enacted and incidents experienced in this direction. Indeed, in the afore-mentioned years, Turkey was trying to define its national past and national identity with theses such as the “Sun Language Theory” on the one hand; and on the other, it was trying to leave out anything that did not fit this definition of identity. Jewish Events in Thrace (1934) and practices such as the Wealth Tax (1942) in the country, which systematically tried to homogenize itself, are important events that have marked the history of the Republic of Turkey in recent times.

Giorgos Ioannou, the son of immigrant parents from Eastern Thrace, was born in Thessaloniki in 1927. The author's childhood and early teenage years coincided with the most difficult times in Greek history in the 20th century. In his 1974 memoir *Η Μόνη κληρονομιά*, he tells the story of Thessaloniki, which was occupied during the Second World War. The period in which Ioannou was born and raised coincides with one of Greece's most turbulent periods: The Dictatorship of Metaxas (1936–1941), the Italian Occupation (1940), the German Occupation/Hunger/Resistance (1941–1945) and Civil War (1946–1949). A year after the Italian invasion, in 1941, Germany also invaded Greece, and its systematic policy resulted in the death of three hundred thousand people across Greece only because of hunger. By June 1941, the country was under the ternary occupation of Italy, Germany and Bulgaria.

Istanbul, unlike Thessaloniki, was not occupied during the Second World War and did not face hunger and a massacre, and thus is remembered to be more “positive” than Thessaloniki, but the historical events of that period remain clear in memory. Thessaloniki — unlike Istanbul, which did not experience the war — resisted the bombings, fires, large strikes, arrests and deaths that occurred during the trilateral occupation and subsequent Civil War. Both authors reject a stereotypical identity definition prepared in accordance with the nationalist approach of the time. However, the need to belong to a place is very clear in both works.

Giriş

“Anı arayışı, hatırlama ediminin en önemli amaçlarından birine işaret eder: Unutuşa karşı savaşımdır bu, zamanın ‘yırtıcı pençesinden’ (Augustinus böyle der) birkaç anı kırıntısı kurtarabilmek, unutuş ‘kefenini’ yırtmaktır.”

(Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*.)

Literatürde “uzun süreli-kısa süreli”, “semantik-episodik” gibi ayrımları olan hafıza/bellek, “yaşanılanları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü” şeklinde tanımlanır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Uzun süreli hafızanın¹ bir parçası olarak kabul edilen otobiyografik hafıza, en genel tanımıyla “kişinin kendi yaşamını oluşturan, kendi benliğiyle bağlantılı olayları hatırlamasıdır” (Gülgöz, 2018, s. 14). Conway, Rubin, Schrauf ve Gülgöz gibi araştırmacılar, otobiyografik hatırlamaya özgü en temel özellikleri şöyle sıralarlar: a) Geçmişte yaşadığımız bir olayı yeniden yaşıyormuşuz gibi hissetmek; b) Hatırlama anında başta görsel olmak üzere tatsal ve işitsel – hatta bedensel – imgelerin de canlanması; c) Hatırlanan olayın doğruluğundan hemen hemen hiç şüphe duymama; d) Hatırlanan olayın bizzat kendimiz tarafından deneyimlendiğine dair oluşturduğumuz inanç (Gülgöz, 2018, s. 16-17).

Maurice Halbwachs kişinin, hatırlama anında “bireysel” ve “tarihî” olmak üzere iki farklı hafıza işleyişine katıldığını; bunlardan ilkinin, ikincisinden yardım aldığını iddia eder:

Öyleyse iki belleği birbirinden ayırmak yerinde olur. Bunlardan birini istersek dâhili ya da içerideki bellek değerini de harici bellek olarak adlandırabilir ya da birine şahsi bellek değerine de sosyal bellek diyebiliriz. Hatta daha da doğru bir şekilde söylemek gerekirse, birine ‘otobiyografik bellek’ değerine de ‘tarihî bellek’ diyebiliriz. Bunlardan birincisi ikincisinden yardım alır çünkü en nihayetinde, kendi yaşamımızın tarihi genel tarihin de bir parçasıdır. (Halbwachs, 2018, s. 65)

Böylelikle otobiyografik hafıza ile tarihî hafıza birbirinden ayrılmaz. Araştırmacıya göre bir insanın, çocukluk anılarının yaşadığı zamanki tarihî gerçekliğe (savaş, ayaklanma,

1 Sami Gülgöz, uzun süreli hafızanın, “doğumdan sonra öğrendiğimiz tüm bilgilerin ve yaşadığımız tüm deneyimlerin depolandığı yer” olduğunu dile getirir (Gülgöz, 2018, s. 13).

ulusal bayram, tören vb.) ulaşması için “kendi”nin dışına çıkıp topluluğun ya da ulusun bakış açısını benimsemesi ve “nasıl böyle bir olayın bir tarihi damgaladığını görmesi gerekir” (Halbwachs, 2018, s. 71-72): “Çocuğun, tamamen duysal dönemi aştığı ve gördüğü imge ile tabloların anlamıyla ilgilenmeye başladığı andan itibaren, başkalarıyla ortaklaşa düşündüğünü ve düşüncesinin bütünüyle şahsi izlenimler dalgası ile farklı kolektif düşünce akımları arasında gidip geldiğini söyleyebiliriz” (Halbwachs, 2018, s. 74).

Benzer şekilde Roediger ve arkadaşları da bireylerin karmaşık toplumsal ve kültürel süreçlerin yardımıyla hatırladıklarını savunurlar (Roediger, Zaromb ve Butler, 2015, s.179). Bu çalışmanın inceleme konusunu oluşturan her iki anı-öykü kitabı da anlattıkları dönemin siyasi ve toplumsal süreçlerinden bağımsız değildir. Yazarlarının, hafızalarından çekip çıkardıkları anılar/olaylar günümüz Türk ve Yunan toplumunun tarihî hafızalarındaki yerlerini korumaktadırlar. Çalışmamızda aşağıdaki sorulara yanıt bulmayı amaçladık:

- 1) Aşağı yukarı aynı dönemi anlatan bu iki yazarın hafızasında İstanbul ve Selanik nasıl canlanır?
- 2) Hatırlama eylemi, toplumsal ve siyasi olaylarla paralellik gösterir mi?
- 3) Eserlerde dönemin hangi toplumsal olayları hatırlanır, hangileri “unutulur”?
- 4) Yazarlar kendi kimliklerini nasıl tanımlarlar ya da en azından bir aidiyet duygusu taşırlar mı?
- 5) Her ikisi de doğup büyüdüğü şehirleri terk etmiş olan bu yazarlarda sılaya dönüş özleminden (nostos/nostalgia) bahsedilebilir mi?

Bu sorular doğrultusunda sözü geçen anı-öykü kitaplarında İstanbul ve Selanik’e dair hatırlanan anıların yukarıdaki teorileri (toplumsal ve siyasi süreçler bireysel hatırlamaları etkiler) destekleyip desteklemediğine baktık.

Mario Vitti (1926 -) ve İstanbul’u

“Bu sayfalara karışık bir anlatımla sıraladığım anılar, çekmecedenden tesadüfen dökülen bir dönemin bölük pörçük parçaları değil, gerçekten yaşadığım, tenimde hissettiğim yaşamımdır. Kış ayları puslu öğleden sonraları, caddelerde, yağmur altında şemsiyeyle umutsuz yürüyüşlerim, gezegen üstündeki yalnızlığımın boyutunu gösteriyor. Bu deneyimi hiçbir zaman kelimelerle ifade edemeyeceğim.”

(M. Vitti, *Doğduğum Şehir. İstanbul 1926-1946*)

Çağdaş Yunan çalışmalarının yakından tanıdığı bir isim olan Mario Vitti, akademik çevrelerce kabul edilen üç temel Çağdaş Yunan Edebiyatı tarihini yazarlarından biridir. Doğduğu ve ilk gençlik yıllarının geçtiği İstanbul'a dair, İtalyanca kaleme aldığı anıları *Istanbul nella memoria 1926-1946* başlığı ile 2010 yılında yayımlar. Yazar, kitabın Türkçe baskısı için yazdığı önsözde bu anıları, aile çevresi için kaleme aldığını; kitabın bu çevrenin dışına çıkmasının ise Roma Üniversitesi'nde profesör olan arkadaşı Paola Maria Minucci'nin ısrarı sonucu gerçekleştiğini belirtir. Sula Bozic'in çevirisi ile 2018 yılında Türkçe yayımlanan kitap, değiştiği zaman aralığı açısından ayrıca önem taşır. 1926-1946 yılları arası dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal kimliğini ve tarihî anlatısını tanımladığı, bu doğrultuda çıkarılan yasalar ve yaşanan olaylarla ulusal bir devlet olarak ilk adımlarını attığı bir dönemdir.

1946 yılının ekim ayında doğduğu şehirden ayrılan Vitti, bu şehre yeniden, eşi Aleksandra ve çocuklarıyla birlikte, 1968 yılında gelir. İki bölüme ayırdığı kitabının ikinci bölümünü, şehre 2008 yılında gerçekleştirdiği ikinci seyahatinden sonra yazar. Çok kültürlü ve dilli bir İmparatorluktan homojen bir ulusal devlet yapısına geçiş, toplumsal düzeyde bir anda gerçekleşmemiştir. Vitti'nin İstanbul'u bugünün İstanbul'undan çok farklıdır.

1926 yılında Büyükada'da İstanbul Levantenlerinden Rumlaşmış İtalyan bir babanın ve Rum bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelen Vitti'nin çocukluğu ve ilk gençlik yılları Beyoğlu'nda Tomtom Kaptan sokakta geçer. Kitap boyunca okur o zamanın Pera'sının, yani Beyoğlu'nun çok dilli ve çok kültürlü yapısına tanık olur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bu yapı, ulusal devletin kurulmasıyla bir anda yok olup gitmemiştir. Peki, Vitti'nin penceresinden İstanbul nasıl görünür? Şehir, Yahudi kökenli mösyö Modiano'nun renkli uçurtmalar sattığı karamela, lolipop, kağıt, silgi, iplik, kopça ve kordela gibi değişik malzemelerle dolu dükkanı; "olağanüstü lokumları" ile tatlıcı Hacıbekir; "emsalsiz pastaları" ile Lebon Pastanesi; Tolstoy'un Fransızca çevirilerinin rahatlıkla satıldığı Hachette Kitabevi; Alman yapımı filmlerin çokça gösterildiği Etoile ve Gloria sinemaları gibi özellikle duyuşal hafıza unsurları ile belirir. Vitti'nin Pera'sında hiç Türkçe konuşmadan rahatlıkla yaşanabiliyordur. Türk, Arnavut ve Yahudi satıcılar da ürünlerini Rumca bağırarak satabiliyorlardır (Vitti, 2018, s. 77).

Halbwachs, bir yıl boyunca yaşadığı Reims şehrini hatırladığını; ancak V. Charles'ın orada takdis edildiğini de hatırladığını; bu ikinci hatırlamanın "zaman içinde yeniden üretilmiş ve söz konusu geçmişe dair" kendisine ulaşan kelimeler aracılığıyla gerçekleştiğini söyler (Halbwachs, 2018, s. 65-66). Benzer şekilde Vitti de hafızasında kalan kişi, ülke ve

kelimelere kısaca değindiği ikinci bölümde 1572-1638 yılları arası yaşamış, patriklik de yapmış olan “inatçı bir hayaletten”, Kirilos Lukaris’ten, bahseder. Hellenistik ortak dilde (κοινή) yazılmış olan Yeni Ahit’in, halk Yunancasına çevrilmesini istediği için tepki çekip kovalanan Lukaris, Vitti’nin hafızasında mekânla ilişkili olarak canlanır:

İtalyan Elçiliği ile Fransız Elçiliği’nin arasında bulunan bu düzlükte yıllar evvel çok önemli bir olayın gerçekleştiğinin farkına vardım. Cizvitler, Papa tarafından yargılanmasını istedikleri Kirilos Lukaris’i tam burada tuzağa düşürmüşlerdi, ancak o ellerinden kaçmayı başardı; (Giordano Bruno gibi ateşe atılmaktan) merdivenlerden yukarı koşup Hollanda Elçiliği’ne, Lutheryan Protestanlara sığınarak kurtuldu. (Vitti, 2018, s. 55-56)

Lukaris’in yanı sıra, 18. yüzyıl sonlarında yazarla aynı mahallede yaşamış tercüman Andrea ve din değiştirdiği için vicdan azabı çeken ve sonu idam olan Markos Kiryakopoulos da yazarın hafızasında benzer şekilde canlanır. Halbwachs, “sohbet ya da okumalar aracılığıyla çoğaltılabilecek” bu türden anıların “ödünç alınmış bir bellek” olduğunu belirtir (Halbwachs, 2018, s. 64). Öte yandan 1964 Sürgünü ile Gökçeada’yı terketmek zorunda kalan Marika ile apartmanlarında yaşadığı Vernudaki kardeşler yazarın bizzat tanıdığı, birinci dereceden anılar paylaştığı kişilerdir.

Uluslaşma sürecinin hızla ilerlediği, bu doğrultuda çıkarılan yasalarla farklılıkların eritilip giderek daha homojen bir toplumun yaratılmaya çalışıldığı bir dönemde Vitti, hafızasının derinliklerinden çekip çıkardığı anılarıyla okura şehrin farklı bir sesini duyurur: Dönemin ünlü Fransızca şarkıcılarıyla dolu plaklarından dinlenen müzik; Şehrin Avrupaî mahallelerinde Paskalya öncesi uçurulan rengârenk uçurtmalar; Lebon’un ünlü milföy pastaları vb. (Vitti, 2018, s. 34, 56, 58). “Hafızanın unutmayı da içerdiğini” söyleyen Augustinus’tan etkilenen Ricoeur, “unutulmuş nesne tanındığında, unutmanın varlığına tanıklık eden şeyin hafıza” olduğunu belirtir (Ricoeur, 2012, s. 118). Vitti’nin anılarında şehir, her ne kadar farklı bir tondan konuşsa da, dikkatli bir okurun gözünden kaçmayacak kimi ayrıntılara/“unutulanlara” da yer verir: Yazar, İstanbul’da İtalyan okulunda okurken gördüğü dersleri içtenlikle anlatır. Mussolini yanlısı “faşist” beden eğitimi öğretmenin (Vitti, 2018, s. 67) yanı sıra almak zorunda kaldığı Türkçe derslerden de bahseder: “Karşılaşacağım yeni şeylerin başında Türkçe dersi geliyordu. Sanırım o yıl İstanbul’da yabancı dilde eğitim veren devlet okullarına Türk hükümeti ilk kez Türkçe dersi zorunluluğu getirmişti.” (Vitti, 2018, s. 72). Yazar Türkçe öğrenme zorunluluğuna dair bir açıklama yapmayı “unutur”. Homojen bir ulus yaratma sürecinin bir – belki de en

önemli – parçası olarak ortak bir dil kodu oluşturma telaşına değinmez. Bununla birlikte okur, birkaç sayfa ileride imparatorluktan ulusal devlete geçişte bazı radikal değişimlerin bir anda gerçekleşmediğine tanık olur. Türkçe öğrenmekte epey zorlandığını söyleyen Vitti, Ziya Gökalp'ın damadı Ali Nüzhet Bey'den özel ders almaya başlar; ancak ders aldığı öğretmen bile bu hızlı değişime ayak uydurmakta zorlanıyordu: "Ali Nüzhet Latin harflerini yazarken zorlanırdı, çünkü Osmanlı döneminde eğitim almış bütün Türkler gibi sağdan sola yazı yazmaya alıştı" (Vitti, 2018, s. 75).

Aile çevresi için kaleme alındığı söylenen bu anılarda, uluslaşmanın bir gereği olan homojenleşme süreci sonucu yaşanan kimi tatsız olaylara nadiren değinilir. Kitabevlerinde o zamanlar Yunanca edebiyat kitapları bulmanın imkansız olduğunu dile getiren yazar, bu durumu İstanbul'daki Rum kitapçıların ilgisizliğine bağlar (Vitti, 2018, s. 91-92). Yunanlı'nın ve Yunanlı'ya ait her şeyin (özellikle dilin), yeni kurulan ulusal devletin "öteki"si olduğu "unutulmuş" gibidir. Oysa, devlet tarafından uygulanan "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyalarının yalnızca gayrimüslim azınlığı değil, anadili Türkçe olmayan göçmen ve mübadilleri de hedef aldığı (Aktar, 2004, s. 130) bir dönemde kitabevlerindeki Yunanca kitap "eksikliği" Rum kitapçıların ilgisizliğine bağlanamaz. Öte yandan yazar, 1946 yılı Ekim ayında şehirden ayrılışının asıl nedenini açıkça söylemekten çekinmez; ancak ayrıntıya girmekten de kaçınır. Burada da eksik hatırlama ya da bilinçli bir "unutmadan" bahsedilebilir:

1946 Ekiminde, evimizden takriben 1 kilometre uzaklıkta bulunan Karaköy rıhtımına annem ile babam beni Cenova'ya götürecek gemiye uğurlamak için gelmişlerdi. İstanbul'da kaderin bana biçtiği hareket alanı bu kadardı. [...] Birkaç ay önce babam eğitimimle ilgili iki öneride bulunmuştu. Ya hukuk tahsili için Roma'ya gidecektim ya da Robert Kolej'de iki yıl okuyup Amerikan eğitim sistemini özümseyerek, üniversite için Amerika'ya gidecektim. İstanbul'da iki yıl daha yaşamaya katlanamazdım. Bu nedenle hangi yolun geleceğim için daha önemli olduğunu sorgulamadım bile. Zaten Amerika'daki herhangi bir üniversite diploması veya İtalya'da hukuk fakültesinden alacağım diploma İstanbul'da bana herhangi bir alanda yararlı olamazdı? [sic]. Yeni Türkiye de [sic] Türk vatandaşı olmayanlara bütün meslekler yasaktı. (Vitti, 2008, s. 102)

Gerçekten de Türkiye'nin ulusal bir devlet olarak kuruluşunu takip eden yıllarda ulusal kimliğin tanımladığı unsurlara (Müslüman-Türk) uygun olarak "milli" bir "tüccar"

yaratılmaya çalışılmış, bu amaç uyarınca da gayrimüslim azınlığın ekonomik hareket alanı sınırlandırılmıştır². Konunun uzmanı Ayhan Aktar, bu durumu şöyle açıklar:

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Ankara hükümetinin "milli tüccar" kesimine verdiği destek de gayrimüslim tüccarın sahip olduğu son mevzilerin düşmesinde önemli bir etki yapmış olmalıdır. Mütareke yıllarında İstanbul'daki gayrimüslim azınlıkların yapmış olduğu taşkınlıklar, Müslüman-Türk kesim üzerinde bir anlamda "travma" etkisi yaratmış ve bundan sonraki yıllarda gayrimüslim ticaret erbabının Cumhuriyet rejimine olan bağlılığı her zaman sorgulanmış veya en azından azınlık tüccarına şüphe ile bakılmıştır. Mütareke yıllarında oluşan bu hassasiyetler sonucunda 1930'larda tek partili Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte, sokakta kendi dillerini konuşan azınlıklara karşı "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyalarının devlet politikası olarak yaygınlaşması ve Varlık Vergisi gibi azınlık karşıtı özellikleri ağır basan iktisat politikalarının uygulanması mümkün olabilmektedir.

Burada Türkleştirme politikalarından kasıt, toplumsal ve ekonomik hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğinin ve ağırlığının konulmasıdır. Bu dönemde uygulanan Türkleştirme politikaları içinde, yabancı firmaların bütün yazışmalarını Türkçe yapmak konusunda zorlanmaları, bazı mesleklerle ve özellikle memuriyete alınacak kişilerin Müslüman-Türk kesimden seçilmesi ve yabancı firmalarda çalışanların yüzde 75'inin Müslüman-Türk kesimden olmasının mecburi tutulması gibi uygulamaları sayabiliriz (Aktar, 2004, s. 57-58).

"Unutulanlar"ın yanı sıra yakın tarihte yaşanan kimi acı olaylar da hafızadaki berraklığını korumaktadır. Vitti'nin anılarından annesinin 1955 yılına kadar İstanbul'da yaşamaya devam ettiğini anlatır: "...(ancak bu kitaplar 1955'te annem İstanbul'daki evi kapatıp eşyaları dağıttığında eskicilere satıldı; annem bir süre Atina'da kaldık [sic], oradan da Roma'ya yanımıza geldi ve temelli buraya yerleştik)..." (Vitti, 2018, s. 33). Vitti kitabın ilk bölümünde sıradan bir taşınma olayı gibi parantez içine aldığı bu olayı, 2008 yılında gerçekleştirdiği seyahatten sonra kaleme aldığı ikinci bölümde daha da açma (hatırlama) ihtiyacı hisseder: "İstanbul'un son Rumları – Yunan pasaportu taşıyanlar değil – 1955'te özellikle Rumları hedef alan, ayrıca Levantenlere ve diğer gayrimüslimlere ulaşan

2 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Koraltürk, M. (2011). *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*. İstanbul: İletişim.

vandalizden [sic] sonra korkup gittiler. Azınlıkların taşınır ve taşınmaz mallarına yönelen şiddet, Türk vatandaşı Rumların İstanbul'u terk etmelerini amaçlayan bir politikanın sonucuydu..." (Vitti, 2018, s. 125). Böylelikle 6-7 Eylül 1955 tarihinde yaşanan olaylara doğrudan değinmiş olur.

Vitti'nin doğrudan değindiği bir diğer olay ise 1964 Sürgünü'dür. Bilindiği üzere, 1960'larda yaşanan Kıbrıs krizi çerçevesinde gerilmeye başlayan Türk-Yunan ilişkileri sonucu, 1964 yılında, bir dizi yasal düzenlemeyle Türkiye'de yaşayan ve Yunanistan pasaportuna sahip olan Rumlara, yanlarına 20 dolar ve 20 kilo ağırlığında özel eşyalarını alıp ülkeyi terketmeleri emredilmiştir (Ender, 2014)³. Yazar, evlerine çalışmaya gelen ve Gökçeada'ya gelin giden Marika Bolitu'nun, 1964 yılında Türkler tarafından mallarına el konularak diğer Rumlarla birlikte göçe/sürgüne zorlandığını dile getirir (Vitti, 2018, s. 123).

Uluslararası konjonktür göz önüne alındığında II. Dünya Savaşı yıllarını da kapsayan bu anılarda savaşın etkileri nasıl görünür? Bilindiği üzere Türkiye, II. Dünya Savaşı'na fiilen girmemiş; ancak her an savaşa girecekmiş gibi ekonomik ve askeri önlemler almak durumunda kalmıştır. Her ne kadar Türkiye, savaş yıllarında ekonomik açıdan "en az bağımlı ülke" şeklinde tanımlansa da (Ahmad, 2003, s. 100) Almanya'nın uyguladığı politikalar⁴ sonucu dış ticareti yarı yarıya Nazi Almanya'sına bağlanmıştır (Timur, 2013, s. 188-189). Kötüleşen ekonomik şartlar, artan karaborsa ve vurgunculuğa rağmen Türkiye, o dönemde Yunanistan'dakine benzer bir katliam ve açlık yaşamamıştır. "Savaş başka yerde oluyor"dur: "Avrupa'da savaş gittikçe kızışıyordu, Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştı. Ancak savaş bizi etkilemiyordu, İstanbul'daki Almanları da." (Vitti, 2018, s. 81).

Vitti, İtalyan ortaokulundaki beden eğitimi öğretmeninın ısrarı üzerine "Alplerin eteğinde, Como'nun yakınında bulunan yaz kampına" gider:

Ortaokuldaki beden eğitimi hocamız büyük bir itina ve özenle, resimli bir klavuz kitaptan takip ederek hazırladığı talim programını, hepimizi faşist eğitim tarzında örgütlemek için elzem olan toplu hareketleri her Perşembe öğleden sonra bize tatbik ediyordu ("Bir-iki-üç-dört"). Böylece faşizm sert

3 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için yakın zamanda yayımlanmış bir çalışmaya bakılabilir: Örs, İ. R. (Ed.). (2019). *İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Bir Dönüm Noktası* (İ. Ilgar, Çev.). İstanbul: İletişim.

4 Taner Timur o dönemde Almanya'nın, "dış ticaretini kliring anlaşmalarına dayandırarak, empyaralist politikasını başarılı bir şekilde yürüttüğünü" belirtir (Timur, 2013, s. 188).

disipliniyle ulusal sınırların yanı sıra, uluslararası alanda da İtalyan gençliğini örgütleyebilecekti. (Vitti, 2018, s. 67-68)

Savaş yıllarında 12-13 yaşında bir çocuk olan Vitti, Yahudilere uygulanan soykırım ve göç olaylarını Halbwachs'ın "ödünç bellek" tanımına uygun olarak hatırlar. Bilindiği üzere Türkiye, Nazi Almanya'sından kaçan Yahudi bilim insanları için bir sığınak görevi görmüştür. Vitti, ailesiyle birlikte Büyükada'ya tatile giderken vapurda, 1936-1947 yılları arası İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Romanoloji bölümünde de görev yapmış olan akademisyen Erich Auerbach'la karşılaşır. Babası ona "bu beyin Almanya'dan kaçan bir Yahudi profesör olduğunu" söyler (Vitti, 2018, s. 63). Yazar, adada gördüğü Lev Troçki'yi de babasından aldığı bu "ödünç bellek" ile hatırlayacaktır: "Babam bana böyle bir villanın bahçesinde oturan Lev Troçki'yi göstermiş ve sürgün yıllarını orada geçirdiğini anlatmıştı" (Vitti, 2018, s. 65).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnili yapısının canlı bir örneği olan Vitti, ne kadar Rum, ne kadar İtalyan ya da ne kadar İstanbullu hissediyor olabilir? Ethem Eldem'in, yakın zamanda çıkan bir çalışmaya⁵ yazdığı önsözde Rum azınlık için dile getirdikleri kayda değerdir:

1914'ten beri düşman ilan edilip neredeyse tehcire tabi tutulan; 1919-1922 yılları arasında sıkışıp kalan ve iki ulus devletin kararlaştırdığı nüfus mübadelesi neticesinde yerinden, yurdundan olan; mübadeleden arta kalanları sistematik bir şekilde Türkleştirme/ötekileştirme kısılcına alınan; 1942'de devlet tarafından bilinçli bir şekilde keyfi bir vergilendirmeye indirilmeye çalışılan; 1955'te hükümet tarafından tetiklenen bir pogrom neticesinde iyice baskı ve tehdit altında bırakılan; 1960'lardan itibaren her Kıbrıs krizinde hedef gösterilerek göçe zorlanan; yüz yıldan az bir süre içinde imparatorluğun en güçlü gayri Müslim topluluğundan iki bin kişiyi zor bulan ve gençlerini göçe kaybederek yaşanıp giden Rum azınlığı, soyu tükenen bir canlı gibi altı yüz yıllık varlığını, kültürünü, kimliğini kaybetmenin acısını mütemadi bir şekilde yaşıyor. (Eldem, 2018, s. xix)

5 Sözü geçen çalışma İrini Dimitriyadis'in 2018 yılı Eylül ayında Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan ve Çağdaş Yunan Çalışmaları alanında önemli bir boşluğu doldurduğuna inandığımız, *1950'den Günümüze Eğitim Hayatımızda Rumlar. Biyografik Portreler* başlıklı kitabıdır.

Yukarıda da göstermeye çalıştığımız gibi Vitti, anılarında, hatırladıklarıyla ya da unuttuklarıyla Eldem'in sözünü ettiği tarihi olayların birçoğuna referans vermektedir; ancak söz konusu kendi kimliği olduğunda, pek çok Rum ya da Levanten'den farklı bir yaklaşım sergiler:

Son göç dalgasıyla İstanbul'dan Yunanistan'a giden Rumların yazdığı sayısız anı ve hikâye kitaplarında bir nostalji, dinsel ve ulusal karakterli bir acı göze çarpar. Ben bu duyguyu hiçbir zaman hissetmedim. Hiçbir zaman herhangi bir azınlıkla özdeşleşmedim. Ben mutluluk derecesinde kaygısızdım. Mutlaka doğuştan gelen bu duyarsızlık, vakti geldiğinde, tereddütsüz, tek ve gerçek ülkem saydığım İtalya'ya sarılmama yardımcı oldu. (Vitti, 2018, s. 81)

Yazar, ilerleyen sayfalarda kimlik konusunu ayrı bir başlık altında yeniden açıp Rum ya da İtalyan topluluklarından birine, özellikle ait olma ihtiyacı hissetmediğini ve kendine ait bir aidiyet kurmayı İtalya'da başardığını yazacaktır (Vitti, 2018, s. 116-117).

Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim topluluklar "millet sistemi" esasınca dini inançlarına göre ayrılırlardı. Yahudi, Ermeni ve Rum⁶ milleti şeklinde ayrılan bu toplulukların bağlı olduğu kiliseler, kendi içlerinde vergi toplama, evlilik, boşanma ve miras gibi işlere bakan, bir nevi özerk sayılabilecek sosyal yapıları (Dufoix, 2011, s. 47). O dönemde temel bir kimlik unsuru olarak beliren din, Yunanistan'ın ulusal devlet olarak kuruluşunu takip eden yıllarda da ulusal kimliğin en temel bileşenlerinden biri olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kendini İtalya ile özdeşleştirmeyi seçen Vitti için Ortodoks (Rum) ya da Katolik (İtalyan/Levanten) olmak ne anlam ifade ediyor olabilir? Herhangi bir dini kimliği kendisiyle özdeşleştirmeyen Vitti her türlü metafizik inanca karşıdır: "Din adamlarında gerçek bir kabullenme sezindiğimde onlarla aynı inancı kabullenmenin benim için mümkün olmadığını, tabiatdışı güçlere gözü kapalı inanmanın mizacıma yabancı olduğunu ve gerçeküstü umutlar besleyerek, büyük bir arzuyla istendiğinde bir mucizenin gerçekleşeceği düşüncesine inanmıyorum" (Vitti, 2018, s. 109-110).

Yunanca bir sözcük olan "nostalji" vatana dönüş anlamına gelen "nostos (νόστος)" ve keder anlamına gelen "algos (άλγος)" kelimelerinden oluşmuş birleşik bir sözcüktür. Günümüz Yunancasında, geçmişe duyulan özlemin yanı sıra, vatana dönüşün

6 Osmanlı İmparatorluğu'nda "Rum" sözcüğü, konuştuğu dile bakılmaksızın, Patrikhane'ye bağlı tüm Ortodoks Hristiyanlar için kullanılırdı. Bu bağlamda Romence ya da Bulgarca konuşan bir Ortodoks da "Rum" sayılırdı.

olanaksızlığının yol açtığı keder anlamına da gelmektedir (Lexigram. (t.y.). Vatanı olarak İtalya'yı gören yazar, çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği İstanbul'a romantik bir özlemle bakmaz. İstanbul, Vitti için artık bir vatan değil, "ütopya"dır:

Beni anne şefkatiyle kucaklayan şehir, savaşın kötülüklerinden koruyan, bana bütün maddi ve manevi nimetleri 20 yıl boyunca bahşeden, yani dünyaya gözümü açtığım günden başlayarak okul dönemimin sonuna kadar, hayatta hangi yolu izlemek istediğimi anlayana kadar yaşadığım yer olan İstanbul, artık benim için bir ütopya oldu. (Vitti, 2018, s. 14)

Bilinci nostaljiye sürükleyen şeyin mit ve ütopya olduğunu söyleyen Makris, insan bilincinin mit ve ütopya ile güzellenmiş tarihî malzeme ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu iddia eder (Μακρίτς, 2008, s. 14). Gerçekten de Vitti kendisi için artık bir ütopya olmuş, evleri, yolları ve insanlarıyla güzellediği İstanbul'u hafızasında saklamayı seçer:

Sılaya dönüş deyimi benim için anlamsızdır. Nereye döneceğim? Benim İstanbulum evleri, yolları, dükkânları, Pera'nın insanlarıyla başka bir zamanda ve mekânda yaşıyor. Bugün geçmişteki sakinlerin yerini alarak yerleşen insan kalabalığı, gidenlerden boşalan bu kent çanağında boşluğu dolduranlar, gidenlerin 'kurtulmak' amacıyla burayı terkettiğini düşünmediler. [...] hafızamda koruduğum şehre hiçbir surette dönüp yaşamayacağım. (Vitti, 2018, s. 131)

Giorgos Ioannou (1927-1985) ve Selanik'i

"Küçüktüm ama, daha o zamandan olup bitenler için derin üzüntü duyuyordum. Dulun, darağacı ile anlattıkları boğazımda düğümlemişti."

(G. Ioannu, *Yegâne Miras*)

Tekirdağ ve Keşanlı göçmen bir anne babanın çocuğu olan Giorgos Ioannou, 1927 yılında Selanik'te dünyaya gelir. Selanik Aristoteles Üniversitesi filoloji bölümünü bitirdikten sonra Yunanistan ve Libya'da bulunan çeşitli özel ve devlet okullarında çalışmaya başlar. 1971 yılında Atina'da bir liseye atanışından kısa bir süre sonra Eğitim

7 Bu çalışmada geçen Yunanca alıntıların çevirisi makale yazarına aittir.

Bakanlığına girer ve ömrünün sonuna dek burada çalışır. 1954 yılında yayımladığı *Ayçiçeği* (Ηλιοτρόπιο) adlı şiir seçkisiyle edebiyat dünyasına adım atar. Şiir, öykü, çeviri gibi türlerde eserleri olan yazar, Çağdaş Yunan Edebiyatı çalışmalarında “Savaş sonrası döneme (Μεταπολεμική περίοδος)” yerleştirilir. Eserlerinin konusunu kendi otobiyografik tanıklıklarından alan Ioannou, şiir ve öykülerinde Alman İşgali, ulusal Direniş ve Yunan İç Savaşı’ndan esinlenir (Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, t.y.). Ioannou 1971 yılında Atina’ya yerleşir. Bu tarihten sonra kaleme aldığı eserlerinde Selanik’in başrol oynadığı söylenir (Χουζούρη, t.y.). Çocukluk ve ilk gençlik yılları 20. yüzyıl Yunan tarihinin en zor zamanlarına denk gelen yazar, 1974 yılında basılan *Yegâne Miras* (Η Μόνη κληρονομιά) adlı anı-öykü kitabında II. Dünya Savaşı’nda işgal altında kalan Selanik’i anlatır.

Ioannou’nun doğup büyüdüğü zaman, Yunanistan’ın en çalkantılı dönemlerinden birine denk gelir: Metaksas Diktatörlüğü (1936-1941), İtalyan İşgali (1940), Alman İşgali-Açlık-Direniş (1941-1945) ve İç Savaş (1946-49). Bununla birlikte yazar, Yunan resmi tarih anlatısında “Küçük Asya Felâketi” şeklinde adlandırılan 1919-1922 Savaşı’nı ve sonrasında yaşanan Nüfus Mübadelesi’ni bizzat yaşamamıştır. Otobiyografik hafızanın özelliklerinden biri olarak kabul edilen “çocukluk amnezisi”ne göre (Ece, 2018, s. 89) kişi, üç buçuk-dört yaşından önce yaşanan olayları hatırlamaz; ancak aileler tarafından anlatılan bu olayları bizzat yaşamış hissine kapılarak zihninde kurgulayıp kendine ait bir anı gibi benimseyebilir (Gülgöz, 2018, s. 17, 22). Bir göçmen çocuğu olan Ioannou da, Anadolu’dan göç etmiş bir aileyi anlattığı ilk öyküsünde Selanik’in göçmen mahallelerine bakarak şu cümleyi kurar: “Bizi göç etmeye zorlayıp darmadağın edenlerin cezasını acaba ne zaman vereceğiz?” (Ιωάννου, 1988, s. 18-19). Bu şekilde okur, nesilden nesile aktarılan kolektif bir hafızaya tanık olmuş olur. Benzer şekilde ailesinin arabuluculuk yaparak evlendirdiği kadının Direniş’e katılan eşi, Almanlar tarafından on arkadaşıyla birlikte asılır. Yazar yıllar sonra bu çiftin kızlarının nikahına gittiğinde tavanda sallanan tunç avizeleri görür. Bu görüntü ona geçmişteki, hiç görmediği ama kendisine anlatılan asılma anını hatırlatır (Ιωάννου, 1988, s. 103).

Kitaba da ismini veren “Yegâne Miras” adlı öyküde yazarın ailesinin – kral yanlısı büyük amcası hariç – sol görüşlü olduğunu anlıyoruz. Komünist olan küçük amcaya dair hatırlananlar, o dönem gerçekleşen grevlere, tutuklamalara ve bunlara karşı verilen mücadeleye örnektir:

Onu en son kelepçelerle evimizin önünden apar topar geçirirlerken görmüştüm. Birçok insanın öldüğü büyük grevlerden az bir zaman sonraydı.

Amcam liderdi, yanıp tutuşuyordu. En sonunda diğerleriyle birlikte kaçıp bir tütün dükkanına saklandı. Teslim olmaya zorlandıklarında, dış kapıda farklı uzmanlar dikilmiş bekliyorlardı. Teker teker dışarı çıkan işçileri ‘Sen git, sen git’ diye gönderirlerken, amcama dönüp ‘Sen buraya gel’ dediler ve karga tulumba götürdüler. Onu o anda öldürmediklerine bile şükür. (Iwávvou, 1988, s. 35)

Küçükülüğünde ailesiyle gününbirlik gezmeye gittiği Şeyh Suyu Dağı’nı Almanlar çevrelemiştir. Burada “tehlikeli” ve “şüpheli” gördükleri kişileri yakalamaları için köpek “eğitiyorlar”dır. Ioannou, yıllar sonra bir arkadaşıyla birlikte bu dağa gidip hayali hatıra geçmek ister; ancak duyduğu Almanca “verboten (yasak)” sözcüğünün çağrışımı ile eskiyi hatırlar:

“Verboten, çocuklar, verboten” Bu gencin o eski köpeklerden haberi olabileceğini sanmıyorum. Yine de bu tüyler ürpertici fiil tam zamanında telaffuz ediliyordu.

Dönerken çok kötü hissediyordum. Bu yeni yasak mideme vurmuştu. Sanki yabancı ve yağmacı insanlar seni kendi baba evine yaklaştırmıyorlar gibiydi. Peki nerede bir sığınak bulacağız? Nerede azacık bir nefes alabileceğiz? (Iwávvou, 1988, s. 49)

Selanik’in sesi, Vitti’nin İstanbul’unda *His Master’s Voice* marka gramfonunda dinlediği Fransızca şarkılardan farklıdır. Burada konuşan, adeta şehrin kendisidir:

O zamanlar trafik gürültüsü çok erken kesildiğinden, genel bir sessizlik içinde tüm güçlü sesler, en uzaktakiler bile, inanılmaz bir netlikle duyulurdu. Silah sesleriyle el bombalarını bir kenara bırakalım. Şu da var ki iştme duyumuz, çevremizdeki karanlık köşelerde ne olup bittiğini anlamak için başka hiçbir şeyin yardımına gerek duymayacak denli keskinleşmişti. Gecenin içinden düşmanların yürüyüşünü, kapının dışındaki hafiyelerin inatçı, boğuk öksürüğünü, karı koca kavgalarını, komşularımızın horultularını, bir de çocukların duvarlara yazı yazarken boya ile dolu tenekelerin çıkardığı belli belirsiz tatlı gürültüyü tanırdık. (Iwávvou, 1988, s. 40-41)

Çatışma anında duyduğu “uğursuz sesler” yazarın hafızasında çocukluğuna dair hoş anıları da tetikler: “Şöyle bir düşünüyorum da tatlı gecenin içinde böyle uğursuz şeyler için değil de bizzat babamın istasyonda manevra yaparken, lokomotifinin düdüğünü benim için çaldığını duyabilmek için kulak kesildiğim zamanların üstünden çok az yıl geçmişti” (Iwávvou, 1988, s. 42-43).

Selanik’te konuşulan diller, Vitti’nin Pera’sındakilere benzer. Tek bir farkla, burada Türkçe de duyulmaktadır: Anadili Türkçe olan Rum mübadillerden duyduğu seslerdir bunlar. Vitti’nin, günümüzde Goethe Enstitüsü’nün ev sahipliği yaptığı, aile dostları olan Vernudakilerin apatmanındaki dairesinin aksine Ioannou’nun evi İtalyan bombaları sonucu oturulamaz hale gelir. Dahası bu ev, eskiden bir beye aittir (Iwávvou, 2002, s. 64). Halbwachs’un “ödünç bellek” kavramına, Vitti’de olduğu gibi, Ioannou’da da rastlanır. Yazar oturduğu evin eskiden bir beye ait olduğunu, ihtiyar bir kadından öğrenir:

...ama tüm bu yüksek seslerin içinden ihtiyar bir kadının yavaşçacık şöyle dediğini duydum: “Bu evde bir bey otururdu. Beyin serin sular gibi bir oraya bir buraya akan bir kızı vardı. Giderken eşiği öpüyordu. Gözlerim böyle bir yürek acısını bir daha görmedi.” (Iwávvou, 1988, s. 57)

Böylelikle Balkan Savaşları’nda ve sonrasında gerçekleşen Mübadele ile yaşanan göçler de hatırlanır.

“Ödünç bellek” kavramı, Ioannou’da öykü karakterleri aracılığı ile işlerlik kazanır. Karakterlerin hafızalarında yer alan geçmişte yaşanmış farklı farklı yangınlar okura aktarılır. Şehir, limandan Yeditepe’ye alevler içinde kalırken,

İhtiyar bir kadın nahoş bir sesle durup durup ‘On yedide bile böyle yangın görmedik’ diyordu. Başka bir kadın, Küçük Asyalı, İzmir yangınına hatırlayıp feryat etmeye başladı. Kafasını sıcak, alçak duvara vuruyordu. Çocukları onu, alevleri görüp eskiyi hatırlamasın diye alıp götürdüler. Daha soğukkanlı olan diğerleri Serres’teki yangını hatırlıyorlardı. Kimisiyse Meleniko’daki hakkında konuşuyordu. Hemen hemen hepsinin hafızasında büyük yangınlar vardı. Bana gelince, hayatımın en büyük yangını ile karşı karşıyaydım. (Iwávvou, 1988, s. 69-70)

Herkesin hafızasında bulunan büyük yangınların hepsi de – 1917 Selanik⁸ ve 1922 İzmir yangınları⁹ gibi – Yunan tarihinde iz bırakmış, tarihi hafızada yer alan yangınlardır.

Üçlü işgal (Alman, İtalyan ve Bulgar) altındaki Yunanistan'da ülkenin tüm gelirleri de bu üç devlet tarafından kontrol ediliyordu (Σβορώνοç, 1999, s. 138); ancak özellikle Almanya, ülkedeki tüm gıda ürünlerini kendi ülkesi ve ordusu için kullanarak halk arasında büyük bir açlığın yaşanmasına neden olmuş, bunun sonucunda ise Yunanistan genelinde, yüz bini yalnızca Atina'da olmakla birlikte, yaklaşık üç yüz bin insan yetersiz beslenmeden dolayı yaşamını kaybetmiştir. 1941 yılı, Ekim ayı boyunca Bulgarlar, bölgeyi Bulgarlaştırmak adına, özellikle, Drama'da kitlesel katliamlar yapmışlar, bu katliamlar sonucu işgal altındaki bölgeden, yüz elli bin Yunanlı göç etmek zorunda kalmıştır (Clogg, 1997, s. 151; Demiröz, 2015, s. 46-47). "Medyum (Το Μέγντιουμ)" adlı öyküde Drama'da ve Doksato'da yaşanan bu katliam sonrası, "on binlerce aç insanla kavrulmuş Selanik'e" göç eden bir ailenin kayıp oğullarını arayışları konu edilir. Oğullarının nerede olduğunu öğrenebilmek için çareyi falcılarda arayan aile, falcı falcı dolaşmaya başlar: "Hepimiz birden oturmuş bu çingene kehanetlerini açıklamak, bir damla gerçeklik bulabilmek için nafile çabalıyorduk. Falcının biri bir keresinde hakiki kahve ve şeker bulurlarsa fallarının daha net çıkacağı düşüncesini akıllarına sokmuştu. Ne kadar aradıysak da böyle şeyler bulunmuyordu" (λωάννου, 1988, s. 64). Görüldüğü üzere Vitti'nin anılarını süsleyen Lebon Pastanesi'ndeki milfeylelerin aksine, bugün kolaylıkla ulaşabildiğimiz kahve ve şeker bile o dönem Yunanistan'ı için lüks gıdalardır. Tatsal hafızaya ilişkin anılar, erişilemeyen "hakiki kahve ve şeker" ile sınırlı değildir: "Eti de İşgal yıllarından beri 'cici' diye diye yerlerdi" (λωάννου, 1988, s. 77). Başka bir yerde ise açlığın daha acı halini hatırlayacaktır yazar:

Manthos Bey çalıştığı lokantada sebzeleri artık hiç ayıklamadıklarını, hiç fire vermemek için çeriyle çöpüyle öylece tencerelere attıklarını söylüyordu. Üstelik müşteri kaybetmek gibi bir korkuları da yoktu. Her öğlen tek bir sandalye için millet birbirini yiyordu. Manthos Bey bu çöpe atılması gereken yemekleri yalayıp yutan milleti görünce, elinde siparişlerle servis yaparken

8 18 Ağustos 1917'de Selanik'te çıkan yangın sonucu 1.000.000 m² içinde yer alan 9500 ev küle dönmüştür. Bkz. Σαν σήμερα η μεγάλη πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης το 1917. (2018, 18 Ağustos). *Typosthes*. Erişim adresi: https://www.typosthes.gr/thessaloniki/162386_san-simera-i-megali-pyrkagia-tis-thessalonikis-1917-foto.

9 13 Eylül 1922'de İzmir'in Ermeni mahallesinde (Basmane) başladığı söylenen yangın, Yunan ulusal anlatısında ve toplumsal hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu yangının Türk ve Yunan toplumsal hafızasındaki yeri hakkında Türkçe bir çalışma için bkz. Demiröz, D. (2010). İzmir Yangını ve Çağırıştırdıkları Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59 (1), 265-282. <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1348/796>.

'Yiyin bakalım domuzlar, yiyin!' diye bağıırırdı. Kimse bu sözlere alınmaz, ama gülmezdi de. Manthos Bey koca bir gerçeği dile getiriyordu. Yeni gelenlerin ise canını sıkıyordu bu sözler. Ama bu Manthos Bey, lokantasını kapatır kapatmaz açlıktan öldü. Oysa yeni gelen savaşıçlıların birçoğunun ulaşılmaz birer karaborsacı olduğu ortaya çıktı. Bunlardan biri, bir süre sonra, açlıktan kıvranan Manthos Bey'in gözünün içine bakarak 'Senin ölümün benim yaşamım!' dedi. (Iwávvou, 1988, s. 100)

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi hatırlanan şeyler yalnızca bombalar, yasaklar ve öldüren açlıkla sınırlı değildir. İşgal yıllarındaki karaborsa zenginleri ile halk arasındaki ekonomik uçurum da hafızadaki yerini korumaktadır. Gerçekten de o yıllarda karaborsa iyiden iyiye yayılmış, parası çok olanların lüks yaşamı ile halk arasındaki ekonomik uçurum belirgin hale gelmişti (Colgg, 1997, s. 157). Zor bulunan gıdanın yanı sıra Selanik'in sokakları da İstanbul'un kilerden farklıdır. Vitti'nin öğleden sonraları rüzgar ve yağmura karşı önlem olsun diye yanına aldığı şemsiyesiyle "Pera'dan Taksim'e, ağaçlarla kaplı caddeden de Harbiye'ye doğru" yürüdüğü sokakların (Vitti, 2008, s. 89) aksine Selanik sokakları bombalar altındadır: "Düşman çırpınıyor, çırpındıkça da önüne geleni yaralıyordu. Taburlar işin ucunu kaçırmış, uçaklar üsleri bombalıyordu. Sokaklarda aniden el bombaları patlıyordu" (Iwávvou, 1988, s. 64). "Durmak bilmeyen patlamalar", anısı olan her şeyi silip süpürür:

Tanıdığım ve sevdiğim şeylerin alevler tarafından yutuluşunu yakın mesafede gördüm. Eski İstasyon, limandaki depolar, Serbest Bölge ticarethaneleri, ne işe yaradığını öğrenmeye yetişemediğim sınıksız kapalı değişik yüksek evler. Ama esas kötülüğün olduğu yer Frank Caddesiydi. Pencereye yaklaştığımda Katolik Kilisesi'nin, bitişiğinde bulunan hastanenin alevleri tarafından çoktan yalanmış olduğunu farkettim. (Iwávvou, 1988, s. 70-71)

Bilindiği üzere, Nazi Almanyası işgal ettiği her yerde olduğu gibi Yunanistan'da da Yahudi soykırımını sistemli bir şekilde uygulamaya devam etmiştir. Bunun sonucunda, 1943 yılında Selanik nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturan Sefardim Yahudileri Auschwitz'e sürülmüştür (Clogg, 1997, s. 155, 158). Voglis, işgal öncesi Yunanistan'da yaşayan yetmiş bin Yahudi'den elli dokuz bininin yaşamını kaybettiğini belirtir (Bóγληç, 2004). Selanik'teki Yahudiler, İstanbul'daki mösyö Modiano kadar şanslı değildirlir; toplanıp Auschwitz'e gönderilirler (Iwávvou, 1988, s. 43).

Her ne kadar Ioannou, Vitti gibi farklı etnik unsurlardan oluşan bir kimliğe sahip olmasa da çok dilli ve kültürlü bir toplumdan (Osmanlı İmparatorluğu) gelen bir aileye sahip olup gene çok dilli ve kültürlü bir şehirde (Selanik) doğup büyümüştür. Peki Ioannou'da kim olduğuna ilişkin her hangi bir inançtan ya da en azından bir aidiyet duygusundan söz edilebilir mi? Yazarda bir yere ait olma ihtiyacı çok belirgindir:

Aynı sevinci belediyeden ilk defa nüfus kayıt örneğimi aldığım zaman da hissetmiştim. Başımıza gelenlerden ve günlük tehlikelerden öyle yorulmuş, öyle kaderine terkedilmiş hissediyordum ki bir yerlerde kayıtlı olmam büyük bir güven duygusu vermişti. Kurdun yediği sayılmayan koyunlardan değil, sayılanlardandım. Belediyenin defterinde kaydım olduğu sürece bana kimsenin dokunamayacağına inanıyordum. (Iwávvou, 1988, s. 125)

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi yazar bir yere ait olma ihtiyacı hisseder; ancak bu aidiyet duygusu mekânla ya da başka herhangi bir şeyle özdeşleşen bir kimlik inancına dönüşmez: "Sağlığımız el verirse sadece belediyeden alınan bu kağıda ihtiyaç duyacağız. Nerede, ne zaman ve kimden doğduğumuzu gösteren bu kağıda ve başka hiçbir şeye..." (Iwávvou, 1988, s. 127).

Sıla özlemi çekenlerin, genelde, memleketlerinden sürülmüş, göç etmiş, savaşta esir düşmüş ya da başka herhangi bir nedenden dolayı doğup büyüdükleri mekânla bağlantıları zorla ya da zorunlu olarak kesilmiş kişiler olduğu söylenir (Μακρήç, 2008, s. 19). Ioannou'nun, geçmişte kalmış bir mekândan çok aynı mekânın geçmişte kalmış bir zamanına nostaljik bir gözle baktığı söylenebilir. Yazar, İşgal ve İç Savaş öncesi Selanik'e özlem duyar. Ailesiyle birlikte Şeyh Suyu Dağı'na yaptığı gezileri; geceleri babasının yalnızca onun için çaldığı düdük seslerini özler. Atılan bombalarla bu geçmiş de yavaş yavaş silinmekte, şehir bambaşka bir renk ve kokuya bürünmektedir:

Selanik tarafından ardı ardına patlama sesleri duyuldu. Araba Doğu'ya doğru gidiyordu; ama biz korkuyla arkamıza bakıyorduk. Ufukta yer yer dumanlar yükseldiğinde ise acı acı gözyaşı dökmeye başladık. 'Ah Babil, Babil!..' diye fısıldadı ninem. Kimbilir hangi peygamber kehanetini hatırlamıştı. Bu şehir için çok ağladık. Daha sonra Almanlar üç gün içinde şehri ele geçirdiklerinde, bu felaketi Manastır'da sığınak haline getirilmiş

Elektrikli trenin tüneline alarm sırasında öğrenmiştik. Sabah gazeteleri gelip de haberi gördüğümüzde o kadar çok ağladık ki bütün millet başımıza toplandı. (Iwávvou, 1988, s. 120)

Bununla birlikte yazar, her ne kadar ailesini “göç etmeye zorlayıp darmadağın edenler”e karşı bir öfke duysa da anne ve babasının göç etmiş olduğu topraklara özlemle bakmaz. Bu anlamda aktarılmış ya da “ödünç alınmış” bir sıla özleminin olmadığı görülür. Aile bireylerinin, memleketlerine duydukları nostaljik hisleri kendi şehrine bir ihane şeklinde yorumlar:

Kendi aralarında büyükler ve eskiye dair şeyler hakkında, göçmen hayatlarının bu son demlerinde çekmeleri kaderlerinde yazılı olan bu çileli hayata sanki sitem ve özlem dolu bir şekilde konuştuklarını şans eseri duyardım. Bu duurm beni çileden çıkarırdı. Onlara sağladığımız yaşam koşullarını dolaylı yoldan suçladıklarını zannederdim. Ben de o zaman açar ağzımı, vahşi bir şekilde sökülüp atıldığımızı sandığım topraklar hakkında acı ve alaycı bir dolu lafı sıralardım. (Iwávvou, 1988, s. 27)

Sonuç

Yaşadığı çağın toplumsal ve siyasi olaylarından tamamıyla bağımsız davranması olanaklı olmayan birey, hatırlama ve unutmaya gibi zihinsel eylemleri de büyük ölçüde bu toplumsal ve siyasi olaylar yardımıyla gerçekleştirir. Bu çalışmaya konu olan İstanbul ve Selanik şehirleri de dönemin toplumsal ve siyasi olaylarına uygun olarak hatırlanıp kaleme alınmışlardır. Vitti'nin aile çevresi için yazdığını söylediği kitabının içinden okur, Cumhuriyet'in ilk yıllarından bir İstanbul sahnesi ile karşı karşıya kalır. Bu sahnede Yahudi kökenli mösyö Modiano'nun dükkanına, tatlıcı Hacıbekir'e ya da ünlü Lebon Pastanesi'ne olduğu kadar homojen bir ulus yaratma çabası içinde gerçekleşen 6-7 Eylül Olayları, 1964 Sürgünü gibi kimi tarihî olaylara da tanık olur. Benzer şekilde Ioannou'nun Selanik'i de Alman İşgali ve sonrasında yaşanan İç Savaş yıllarında atılan bombalar, çıkan yangınlar, büyük grevler, tutuklamalar ve ölümler karşısında direnmektedir. Her ne kadar Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkisinden ekonomik anlamda kurtulamamış olsa da Yunanistan'daki gibi bir açlık ve katliamla mücadele etmek durumunda kalmamıştır.

Mario Vitti ve Giorgos Ioannou'nun, anı-öykü kitaplarında doğup büyüdükleri İstanbul ve Selanik şehirlerine dair hatırladıkları ya da unuttukları, dönemin toplumsal ve siyasi

olaylarından bağımsız değildir. Bu anlamda bireylerin toplumsal, siyasi ve kültürel süreçlerin yardımıyla hatırladıklarını savunan teorileri destekler niteliktedir. Bununla birlikte yazarların, kimlikleri konusunda dönemin ulusçu anlayışına uygun, basmakalıp bir tanıımı kabul etmedikleri gözlemlenir. Bunun yerine, her iki yazar da bir yere ait hissetme ihtiyacı duymaktadır. Bu aidiyet duygusunun ortaya çıktığı mekân Vitti'de İtalya iken, Ioannou'da belediyeden alınan sıradan bir nüfus kayıt örneğidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2003). *The Making of Modern Turkey*. Erişim adresi: [http://psi301.cankaya.edu.tr/uploads/files/Feroz%20Ahmad%20Making%20of%20Modern%20TR\(1\).pdf](http://psi301.cankaya.edu.tr/uploads/files/Feroz%20Ahmad%20Making%20of%20Modern%20TR(1).pdf)
- Aktar, A. (2004). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İletişim.
- Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi* (D. Şendil, Çev.). İletişim.
- Demiröz, D. (2015). *İşgal, Direniş, İç Savaş. Yunan Edebiyatında II. Dünya Savaşı Yılları*. İstos Yayınları.
- Dufoix, S. (2011). *Diasporalar* (I. Ergüden, Çev.). Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Ece, B. (2018). Otobiyografik Anıların Yaşam Boyu Dağılımı: Yaşamımızın Hangi Dönemlerini Daha Çok Hangilerini Daha Az Hatırlıyoruz?. S. Gülgöz, B. Ece, S. Öner (Der.), *Hayatı Hatırlamak. Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar* içinde (s. 89-106). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Eldem, E. (2018). Önsöz. İ. Dimitriyadis, *1950'den Günümüze Eğitim Hayatımızda Rumlar. Biyografik Portreler* içinde (s. xvii-xx). Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Ender, R. (2014, 17 Kasım). *1964 Rum Sürgünü ve Azınlık Hukuku*. Bianet. Erişim tarihi: 04.10.2019, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/159995-1964-rum-surgunu-ve-azinlik-hukuku>
- Gülgöz, S. (2018). Otobiyografik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar. S. Gülgöz, B. Ece, S. Öner (Der.), *Hayatı Hatırlamak. Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar* içinde (s. 13-26). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek* (Çev. Z. Karagöz). Pinhan.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş* (Çev. M. E. Özcan). Metis.
- Roediger III, H. L., Zaromb, F. M., Butler, A. C. (2015). Kolektif Belleğin Şekillendirilmesinde Tekrarlanan Hatırlamanın Rolü. Boyer, P., Wertsch, J. (Der.), *Zihinde ve Kültürde Bellek* (Çev. Y. Aşçı Dalar.) içinde (s. 177-216). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Timur, T. (2013). *Türk Devrimi ve Sonrası*. İmge.
- Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük. (t.y.). Bellek. *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük* içinde. Erişim tarihi: 04.10.2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5d95f7819dd817.81807478
- Vitti, M. (2018). *Doğduğum Şehir İstanbul 1926-1946* (Çev. S. Bozis). İstos.
- Βόγλης, Π. (2004). *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο, Αλεξάνδρεια*. [Voglis, P. (2004). *Í embria tis filakis ke tis eksorias Í politiki kratumeni ston emfilio polemo, Aleksandria*].
- Εθνικό Κέντρο Βιβλίου. (t.y.). *Βιογραφικό Σημείωμα Γιώργος Ιωάννου (1927-1985)*. Erişim tarihi: 04.10.2019, <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=192> [Ethniko Kentro Vivliu. (t.y.). *Biografiko simioma Giorgos Ioannou (1927-1985)*].
- Ιωάννου, Γ. (1988). *Η Μόνη κληρονομιά*. Κέδρος. [Ioannou, G. (1988). *Í Moni klironomia*].
- Μακρής, Ν. (2008). *Νοσταλγία και φιλοσοφικός νόστος. Δρόμων*. [Makris, N. (2008). *Nostalgia ke filosofikos nostos. Dromon*].
- Lexigram. (t.y.). Νοσταλγία. [lexigram.gr](https://www.lexigram.gr/lexenni/%CE%BD%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%B3%CE%AF%CE%B1#Hist0) içinde. Erişim tarihi: 04.10.2019, <https://www.lexigram.gr/lexenni/%CE%BD%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%B3%CE%AF%CE%B1#Hist0> [Lexigram. (t.y.). Nostalgia. [lexigram.gr](https://www.lexigram.gr) içinde].
- Σβορώνος, Ν. Γ. (1999). *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας* (Çev. Α. Ασδραχά). Θεμέλιο. [Svoronos, N. G. (1999). *Episkopisi tis neoellinikis istorias* (Çev. A. Asdraha). Themelio].
- Χουζούρη, Ε. (t.y.). Γιώργος Ιωάννου: 30 χρόνια μετά. *Ο Αναγνώστης*. Erişim tarihi: 04.10.2019, <https://www.oanagnostis.gr/ioannou-30-chronia-meta/> [Huzuri, E. (t.y.). Giorgos Ioannou: 30 hronia meta. *O Anagnostis*].